

УДК 159.922.6:37.018.1

С.А. Михальська

РОДИННЕ СПІЛКУВАННЯ ЯК ЧИННИК КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННЕВОГО РОЗВИТКУ ДОШКІЛЬНИКА

У статті розкрито теоретичні підходи до проблеми спілкування в психолого-педагогічній літературі, аналіз стану розробки проблеми родинного спілкування дошкільника, чинники та критерії комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника.

Ключові слова: розвиток спілкування, дошкільник, мовлення, батьки, комунікативно-мовленнєвий розвиток.

В статье рассмотрены теоретические подходы к проблеме общения в психолого-педагогической литературе, анализ состояния разработки проблемы семейного общения дошкольника, факторы и критерии коммуникативно-речевого развития дошкольника.

Ключевые слова: развитие общения, дошкольник, речь, родители, коммуникативно-речевое развитие.

На етапі дошкільного дитинства основним чинником психічного розвитку є розвиток спілкування, цей період є найбільш ефективним для здійснення впливу на особистість дитини з боку дорослих, зокрема батьків. У зв'язку з цим у психолого-педагогічній науці та практиці особливої актуальності останнім часом набули експериментальні дослідження, спрямовані на вивчення родинного спілкування та чинників, які сприятимуть особистісному зростанню і комунікативно-мовленнєвому розвитку дошкільника.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування і експериментальне вивчення родинного спілкування та встановлення його впливу на комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника.

Класичними фундаментальними працями, в яких висвітлено зв'язок психіки і мовлення, вважаються дослідження Л.С. Виготського, Ж. Піаже, О.О. Леонтьєва, О.Р. Лурія, Д.Б. Ельконіна та ін. Зокрема вивченням психології мови займалися Л.І. Айдарова, Б.Г. Ананьєв, О.М. Гвоздев, М.І. Жинкін; мовлення – Т.В. Ахутіна, Л.С. Виготський, І.О. Зімня, Т.О. Ладіженська, О.О. Леонтьєв, О.Р. Лурія та інші [1-6].

Проблему спілкування вивчали О.О. Бодальов, О.Ф. Бондаренко, О.В. Запорожець, Я.Л. Коломинський, О.О. Леонтьєв, М.І. Лісіна, О.В. Пісарєва, В.В. Рубцов, Т.С. Яценко; а психологію сім'ї досліджували такі науковці, як М.І. Алексєєва, О.І. Бондарчук, С.М. Генік, В.С. Заслуженюк, К.В. Сєдих, В.А. Семиченко та інші [1-6].

Комунікативно-мовленнєвий розвиток особистості є тривалим, складним і динамічним процесом, який характеризується своєрідними особливостями на кожному віковому етапі. В

зв'язку з цим актуальним є дослідження психологічних особливостей, детермінант, закономірностей та типових проблем комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника.

На важливості дослідження комунікативно-мовленнєвого розвитку, зокрема через спілкування в сім'ї з дітьми дошкільного віку, наголошують Г.М. Андреева, Г.І. Капселя, О.Л. Кононко, С.В. Корницька, В.У. Кузьменко, Т.О. Піроженко, Ю.О. Приходько, А.Г. Рузьська [1-6]. Вони стверджують, що міжособистісна комунікація в сім'ї важлива для обміну інформацією, виконання ролей у спільній діяльності, встановлення та розвитку міжособистісних відносин, пізнання оточуючих та самопізнання.

Отже, соціальна та психолого-педагогічна значущість проблеми, недостатня розробленість названих аспектів та важливість їх дослідження на етапі дошкільного дитинства, коли головним фактором психічного розвитку є спілкування з батьками, зумовили вибір теми нашого дослідження: «Родинне спілкування як чинник комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника».

Теоретичний аналіз показав, що, незважаючи на багатоплановість психологічних досліджень проблеми комунікативно-мовленнєвого розвитку, недостатньо з'ясованою залишилась проблема впливу родинного спілкування на комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника. Тоді як вказана проблема є важливою і актуальною, а цей віковий період має надзвичайно велике значення для психологічного розвитку особистості, дає їй можливість реалізувати як соціальну, так й інтелектуальну активність у колі однолітків та дорослих людей.

Розвиток мовлення і спілкування взаємопов'язані: прагнуть задовольнити потребу у спілкуванні, дитина звертається до мовлення як до основного способу його здійснення. Цей двосторонній зв'язок – основа паралельного розвитку в дітей мовлення і комунікативної діяльності. Структурними компонентами комунікативної діяльності є: предмет спілкування; потреба в спілкуванні; комунікативні мотиви; дія спілкування; завдання спілкування; засоби спілкування; продукти спілкування. Комунікативно-мовленнєвий розвиток – це процес становлення форм і засобів мовної взаємодії дитини з оточуючими, під час формування мовленнєвих умінь та навичок дитини.

Комунікативно-мовленнєвий розвиток – це процес становлення форм і засобів мовної взаємодії дитини з оточуючими, під час формування мовленнєвих умінь та навичок дитини.

Спілкування з дорослими є головним фактором психічного розвитку з народження дитини впродовж перших семи років її життя. Через слово дитина засвоює перші правила поведінки, висунути вимоги, заборони. Дорослі дають словесну оцінку її поведінки. Ці оцінки формують першочергове ставлення до оточуючого світу та до себе. Потреба у спілкуванні змінюється за змістом залежно від характеру спільної діяльності дитини з дорослим. На кожному етапі розвитку діяльність констатується як потреба в такій участі дорослого, яка необхідна і достатня

для вирішення дитиною основних, типових для її віку завдань (М.І. Лісіна, Л.Н.Галігузова) [1, С. 43-47].

Тому під формою спілкування, Ю.О. Афонькіна, М.І. Лісіна, Т.Сорокіна, Г.А.Урунтаєва, І.В.Шаповаленко, розуміють комунікативний розвиток, який характеризується насамперед такими критеріями, як потреба, що задовольняється дітьми у ході спілкування; мотиви, що спонукають дошкільника до нього; засоби, за допомогою яких здійснюється комунікація з іншими людьми [1, С. 43-47; 4, С. 47-49; 5, С. 20-45; 6, С. 45-60].

Компонентами комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника є мовленнєвий розвиток дитини (за критеріями: фонетико-фонематичний розвиток, синтаксичний, семантичний); комунікативний розвиток дитини (у спілкуванні з батьками (за критеріями: тип та мотиви спілкування з батьками, ставлення до батьків та очікування від спілкування з ними, культура спілкування) та однолітками (комунікативні вміння, культура спілкування, критерії вибору партнера для спілкування)); чинником комунікативно-мовленнєвого розвитку є родинне спілкування з дитиною (ставлення до дитини, тип сімейного виховання і спілкування, невербальні засоби спілкування дитини).

Діагностична робота була спрямована на вивчення родинного спілкування і комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника та включає два етапи дослідження. На першому етапі робота здійснювалась у трьох напрямках:

- діагностика мовленнєвого розвитку дитини (фонетико-фонематичний, синтаксичний та семантичний розвиток дитини);
- діагностика комунікативного розвитку дитини у спілкуванні з батьками (тип та мотиви спілкування з батьками, ставлення до батьків та очікування від спілкування з ними, навички культури спілкування);
- діагностика комунікативного розвитку дитини у спілкуванні з однолітками (сформованість комунікативних вмінь, навички культури спілкування, критерії вибору партнера для спілкування).

Діагностична робота на другому етапі відбувалась у таких серіях:

- діагностика ставлення до дитини; вивчення ставлення батьків до різних сторін сімейного життя (зокрема батьківсько-дитячих відносин);
- дослідження типу сімейного виховання і спілкування;
- оцінка невербальних засобів спілкування дитини.

Для характеристики комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника та особливостей родинного спілкування були показовими і ефективними такі методики:

1. Діагностика мовленнєвого розвитку дитини (фонетико-фонематичний, синтаксичний та семантичний розвиток дитини): «Альбом індивідуального обстеження дошкільника» Т.О. Ткаченко, методика «Особливості мовленнєвого розвитку

дошкільника» А.О. Павлова, Л.О. Шустова, «Методика діагностичних мовленнєвих здібностей» Ю.В. Мікляєва, В.М. Сидоренко, тест «Володіння зв'язним мовленням», тест «Словниковий запас», експериментальна ситуація.

2. Діагностика комунікативного розвитку дитини у спілкуванні з батьками (тип та мотиви спілкування з батьками, ставлення до батьків та очікування від спілкування з ними, навички культури спілкування): методика вивчення мотивів взаємодії з дорослими (Г.А. Урунтаєва, Ю.О. Афонькіна), експериментальна ситуація («Методика вивчення типу спілкування дитини з дорослим» (М.І. Лісіна, Х. Шерязданова), методика Рене Жіля, методика вивчення особистісних очікувань дитини в спілкуванні з дорослими (Г.А. Урунтаєва, Ю.О. Афонькіна), методика вивчення навичок культури спілкування (з дорослими).

3. Діагностика комунікативного розвитку дитини у спілкуванні з однолітками (сформованість комунікативних вмінь, навички культури спілкування, критерії вибору партнера для спілкування): методика вивчення вільного спілкування дітей (методика одномиттєвих зрізів структури груп дитячого садка), експериментальна ситуація, методика вивчення навичок культури спілкування (з однолітками), методика вивчення критеріїв вибору партнера для спілкування (Г.А. Урунтаєва, Ю.О. Афонькіна).

4. Діагностика ставлення до дитини: діагностика батьківського ставлення А.Я. Варга, В.В. Століна, методика PARI Е. Шиффер, Р. Белла.

5. Дослідження типу сімейного виховання і спілкування: опитувальник АСВ (аналіз сімейного виховання).

6. Оцінка невербальних засобів спілкування дитини: анкета «Оцінка дорослими невербальної поведінки дитини» (для батьків) Т. Піроженко.

Експериментальна робота проводилась на базі дошкільних навчальних закладів «Олімпійський» № 5, «Колосок» № 8 м. Кам'янця-Подільського упродовж 2007-2008 років. Загальна кількість дітей, які брали участь у констатувальному етапі дослідження, – 150, з них 75 молодшого і 75 старшого дошкільного віку (з них у контрольній групі – 25 дітей, в експериментальній групі – 25 дітей). Загальна кількість родин, які брали участь у констатувальному етапі дослідження, 60, з них у контрольній групі – 15, в експериментальній групі – 15.

Отримані дослідницькі дані дозволяють констатувати, що комунікативно-мовленнєвий розвиток лише незначної кількості дітей молодшого дошкільного віку віднесено до високого рівня розвитку. Більшості дітей цього віку притаманний середній рівень мовленнєвого розвитку, практичне спілкування, бажання отримати нові враження у грі, вибір партнера по спілкуванню завдяки загальному позитивному відношенню.

У дітей молодшого дошкільного віку серед усіх визначених показників найбільш розвиненим є мовленнєвий розвиток 19,1%, у той час коли у старшому дошкільному віці спостеріга-

ється більш високий рівень комунікативного розвитку по відношенню до мовленнєвого і становить 38,9% проти 30,2% у старшому дошкільному віці. Такі дані є додатковим свідченням того, що у молодшому дошкільному віці більшої уваги приділяють саме мовленнєвому розвитку дітей, а у старшому дошкільному дитинстві на перший план виходить комунікативний розвиток.

На усіх вікових етапах найбільшою виявилась кількість тих дітей, у яких рівень сформованості як окремих параметрів, так і їх комплексу, оцінено як середній (сукупно 55,1% у молодшому та 52,12% у старшому дошкільному віці). Майже третя частина молодших та десята старших дошкільників виявила низький рівень комунікативно-мовленнєвого розвитку.

Окрім цього, якісний аналіз комплексного оцінювання комунікативно-мовленнєвого розвитку показав, що типовим явищем для дітей дошкільного віку є наявність розбіжностей у стані того чи іншого показника.

Так, поширеними є ситуації, коли у дитини з високим рівнем однієї властивості відзначаються низькі або середні оцінки інших. Наприклад, при високих оцінках мовленнєвого розвитку відзначається низький рівень комунікативного розвитку дитини у спілкуванні з батьками і високий рівень у спілкуванні з однолітками або середній рівень мовленнєвого розвитку, низький рівень комунікативного розвитку дитини у спілкуванні з батьками і високий рівень у спілкуванні з однолітками чи високий рівень мовленнєвого розвитку, середній рівень комунікативного розвитку дитини у спілкуванні з батьками і низький рівень у спілкуванні з однолітками.

Це підтверджує специфічність та особливий шлях становлення кожного показника, зумовлює необхідність проведення диференційованої роботи щодо їх удосконалення та визначення взаємозв'язку стилів родинного спілкування та комунікативно-мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку.

Узагальнивши отриманні в ході експериментального вивчення комунікативно-мовленнєвого розвитку результати, нижче наведена характеристика комунікативно-мовленнєвого розвитку дитини дошкільного віку за трьома рівнями (високий, середній, низький).

Високий рівень комунікативно-мовленнєвого розвитку дитини дошкільного віку характеризується тим, що дитина добре сприймає мовленнєвий матеріал на слух, переключається з одного складу на інший, фонематичне сприймання у нормі, звукова мова правильна, дикція чітка, сила нормальна, темп мовлення нормальний, правильне словотворення, добре підбирає граматичну категорію за аналогією, складає речення за аналогією із зразком дорослого, виправляє помилки у реченнях. Дитина добре розуміє словосполучення, дії, ознаки, категорії, семантичне орієнтування у нормі, правильне метафоричне використання слова, вживає декілька описових ознак, вказує на основний вид використання, виділяє суттєві ознаки. У дитини проявляється наявність у мовленні посмішки, виразності в інтонації, розумін-

ня різних компонентів невербальної поведінки партнера, часте використання невербальних засобів спілкування, вміння привітатись, звернутись, звернути увагу, залучити до дії, передати інформацію, подякувати, запитати, задати уточнююче запитання, виразити незгоду, виразити заперечення; вести себе відповідно до правил поведінки: не втручатися в розмову старших, не перебивати того, хто говорить, ввічливо відповідати на прохання, питання. Дитина налагоджує спілкування з незнайомими ровесниками, молодшими і старшими дітьми; очікує від дорослих схвалення, знає яку поведінку від неї чекають дорослі та їхньої реакції на неї; взаємодія з дорослим проявляється в отриманні нових вражень, у сумісних діях; дитина часто вступає в контакт з однолітками, спостерігається велика кількість контактів під час спілкування, спілкування носить інтенсивний характер; дитина планує спільну діяльність до її початку, враховує бажання іншої дитини, дає поради, вміє виправити недоліки в роботі.

Середній рівень комунікативно-мовленнєвого розвитку дитини дошкільного віку характеризується тим, що дитина сприймає мовленнєвий матеріал на слух, розуміє словосполучення, дії, ознаки; категорії не завжди правильно визначає, семантичне орієнтування у нормі, звуковимова правильна, спостерігається наявність у мовленні недостатньої кількості слів; виділяє неважливі ознаки, вказує на несуттєві функції предмета. Дитина правильно метафорично використовує слова, вживає декілька описових ознак, вказує на основний вид використання, виділяє суттєві ознаки, підбирає граматичну категорію за аналогією за допомогою дорослого, складає речення за аналогією із зразком дорослого, погано виправляє помилки у реченнях. Спостерігається наявність посмішки, погляду, жестів, розуміння деяких компонентів невербальної поведінки партнера, використовує невербальні засоби спілкування, дякує дорослому, одноліткам за надану допомогу, увагу; виражає прохання словами, висловлює її зрозуміло. Звертаючись до однолітків, називає їх на ім'я, дивиться на них уважно, слухає відповідь, діти розмовляють один з одним в привітній формі; дотримуються елементарних правил поведінки: поводяться спокійно, не кричать, не заважають оточуючим. Дитина очікує від дорослих схвалення, знає яку поведінку від неї чекають дорослі. Взаємодія з дорослим проявляється у ласці дорослого, слуханні казки, сумісних діях. Спостерігається значна кількість контактів під час спілкування, спілкування має інтенсивний характер. Дитина при вирішенні завдань діє цілеспрямовано або «шляхом проб і помилок»; нав'язує функцію, роль; стежить за виконанням правил іншою дитиною.

Низький рівень комунікативно-мовленнєвого розвитку дитини дошкільного віку характеризується тим, що у дитини погане сприймання мовленнєвого матеріалу на слух та переключення з одного складу на інший, звуковимова не завжди правильна, дикція нечітка, сила голосу слабка, темп (повільний / швидкий). Спостерігається правильне словотворення, підбір граматичної

категорії за аналогією здійснюється не завжди, складає речення за аналогією за допомогою дорослого, не виправляє помилки у реченнях, погано розуміє словосполучення, дії, ознаки; категорії не правильно визначає, семантичне орієнтування порушене, відповідь на запитання, навіть після уточнення залишається недостатньо правильною, вербалізм. Контактвстановлюючі засоби слабо виражені, спостерігається розуміння деяких компонентів невербальної поведінки партнера, рідке використання невербальних засобів спілкування. Дитина вітається і прощається з дорослими та однолітками, вживає слова, що виражають прохання, подяку (спасибі, будь ласка), називає на ім'я і по батькові вихователів, проявляє увагу, співчуття до однолітків (ділиться іграшками, поступається), відгукується на прохання іншої дитини, допомагає їй. Дитина очікує від дорослих осуду, не знає поведінки, якої від неї чекають дорослі, а взаємодія з дорослим проявляється у ласці дорослого, бажанні послухати казку. Спілкування носить вибірковий характер, тривалість спілкування в одному об'єднанні невелика. При вирішенні завдань погоджується з планом, запропонованим однолітком, діє «шляхом проб і помилок», не бере участі в розподілі обов'язків, підкоряється вимогам однолітків, не дотримує правил, не помічає своїх помилок.

Отже, за результатами цього етапу констатувального експерименту встановлено, що у старшому дошкільному віці зростає кількість дітей, яким притаманний високий рівень комунікативно-мовленневого розвитку та зменшується кількість тих, яким властивий низький рівень сформованості будь-яких показників. На усіх вікових етапах найбільшою виявилась кількість тих дітей, у яких рівень сформованості як окремих параметрів, так і їх комплексу, оцінено як середній. Майже третя частина молодших та десята старших дошкільників виявила низький рівень комунікативно-мовленневого розвитку.

Статистичні дані про родинне спілкування показують, що значна кількість батьків прагне інфантилізувати дитину, проявляють авторитаризм, і водночас, більше половини батьків зацікавлені в справах та планах дитини, прагнуть у всьому допомогти дитині.

Також при вивченні ставлення до дитини у більшості опитаних батьків відмічається оптимальна емоційна дистанція та єдність з дитиною, проте, практично третині батьків необхідно налагоджувати емоційну дистанцію з дитиною, а значна частина батьків, у своєму ставленні мають зайву концентрацію на дитині (є прояви гіперопіки), що негативно впливає на комунікативний розвиток дитини. Підтвердились дані про те, що у значної частини батьків у процесі спілкування з дитиною спостерігається гіперпротекція (у 12,5% – домінуюча гіперпротекція).

Також лише незначна частина опитаних батьків характеризується нестійкістю стилю спілкування з дитиною, а у четвертій частини батьків зустрічається оптимальний тип сімейного спілкування. Встановлено, що виявлені тенденції побудови спілкування і виховання, яке здійснюється в родині, за кількісно-якісними да-

ними не можна вважати достатньо ефективними для гармонійного комунікативно-мовленнєвого розвитку дитини дошкільного віку.

На основі перерахованих методів дослідження типу родинного виховання дошкільника та типів виховання і спілкування нами було виділено п'ять типів спілкування батьків і дітей:

1. авторитарний тип;
2. ліберальний тип;
3. гармонійний тип;
4. індіферентний тип;
5. негармонійний тип.

Отже, підсумковий аналіз даних про тип родинного спілкування і виховання свідчить, що виявлені тенденції побудови спілкування та виховання, яке здійснюється в родинах, за кількісно-якісними показниками не можна вважати достатньо ефективними для гармонійного комунікативно-мовленнєвого розвитку дитини дошкільного віку, внаслідок чого виникають певні проблеми у формуванні як мовленнєвого, так і комунікативного розвитку дитини, залишаються неврахованими інтереси, потреби та побажання.

Узагальнюючи отримані дані в ході дослідження типу родинного спілкування, нами були отримані такі результати:

- 17,4% сімей використовують авторитарний тип родинного спілкування, що характеризується зайвою концентрацією на дитині. Спостерігається гіперпротекція (часом домінуюча гіперпротекція) в процесі виховання і спілкування. Дитина в таких сім'ях в центрі уваги батьків, які віддають їй багато сил і часу, позбавляють самостійності, ставлячи численні обмеження і заборони;
- 47,8% родин використовують ліберальний тип родинного спілкування, який характеризується надмірною емоційною дистанцією з дитиною. Дитина здається батькам непристосованою, неуспішною, відкритою для поганих впливів. У зв'язку з цим батьки прагнуть захистити дитину від труднощів життя і строго контролювати її дії. Водночас можна говорити про поблажливість: батьки балують своїх дітей, будь-яке їхнє бажання стає законом. Також спостерігається нестійкість стилю виховання і спілкування;
- 19,6% батьків використовують гармонійний тип родинного спілкування, що характеризується оптимальним емоційним контактом. Батьки високо оцінюють інтелектуальні і творчі здібності дитини, переживають почуття гордості за неї. Вони заохочують ініціативу і самостійність дитини, прагнуть бути з нею на рівних. Батьки довіряють дитині, прагнуть стати на її точку зору в спірних питаннях;
- 8,7% – індіферентний тип. Батькам здається, що дитина не доб'ється успіху в житті через низькі здібності, невеликий розум, погані схильності. Дитина сприймається ними непристосованою, неуспішною, відкритою для поганих впливів. Батьки не довіряють своїй дитині, доса-

дують на її неуспішність і невмілість. Спостерігається низький рівень контролю з боку батьків;

- 6,5% – негармонійний тип. Здебільшого батьки відчувають до дитини злість, досаду, роздратування, образу. Вони не довіряють дитині і не поважають її, вимагають від дитини беззастережної слухняності і дисципліни. Вони прагнуть нав'язати дитині у всьому свою волю.

Враховуючи результати констатуючого експерименту, нами була розроблена система оптимізації родинного спілкування дитини дошкільного віку, яка включає семінар-тренінг «Оптимізація родинного спілкування» та корекційні заняття (які проводились спільно з батьками та дітьми), що спрямовані на удосконалення різних типів родинного спілкування з дитиною.

Загальними принципами психологічної роботи стали: системність, комплексність у використанні методичних засобів та організаційних прийомів, особистісний підхід та створення організаційних умов для активізації взаємодії всіх учасників.

Корекція родинного спілкування відбувалась у шести серіях.

1. Корекція типу та мотивів спілкування з батьками.
2. Корекція ставлення до батьків та очікування від спілкування з ними.
3. Розвиток навичок культури спілкування.
4. Корекція ставлення до дитини.
5. Корекція типу сімейного виховання і спілкування.
6. Розвиток невербальних засобів спілкування дитини.

1 серія – корекція типу та мотивів спілкування з батьками проводилась за допомогою відповідних технік, ігор: техніка складання історій за допомогою шарфа; гра «Розізлились»; техніка «Чарівний килим».

2 серія – корекція ставлення до батьків та очікування від спілкування з ними проводилась за допомогою спільних завдань та ігор батьків і дітей: тем «Весна», «Тварини нашого лісу», «Мамине свято», «Фрукти», «Моя сім'я», «Меблі», «Дім»; ігор «Хто де живе?», «Що робить? Що роблять?», «Підбери ознаку», «Будьте уважні», «Один – багато».

3 серія – розвиток навичок культури спілкування проводився за допомогою вправи «Малюнки, які говорять», спрямованої на розвиток спостережливості, комунікативних умінь; вправи «Збираємо головоломки», що спрямована на розвиток комунікативних умінь, звернення до батьків.

4 серія – корекція ставлення до дитини проводилась за допомогою техніки «Немовля», вправи «Зустріч з малюком», гри «Назви лагідно», техніки «Бажання дитинства».

5 серія – корекція типу сімейного виховання і спілкування відбувалась за допомогою вправи «А чого прагне саме ваша дитина?», вправи «Сімейна хореографія», педагогічних завдань для батьків.

Реалізація намічених принципів і оволодіння батьками методом конгруентної комунікації вимагають засвоєння низки комунікативних технік: емпатійного «активного» слухан-

ня; ефективної похвали; використання «Ти-висловлювань» і «Я-висловлювань»; вирішення конфліктних ситуацій.

На думку Т. Гордона, техніка «Активного слухання» складає ядро психологічної допомоги дитині в її особистісному розвитку. Вона сприяє формуванню у дитини позиції відвертості і довіри до світу, готовності до співпраці, відкриваючи можливості засвоєння культурно-історичного досвіду в спільній діяльності з дорослим і створюючи умови для формування базових психологічних структур особистості шляхом інтеріоризації зовнішніх форм спілкування та діяльності (О.М. Леонт'єв, Д.Б. Ельконін, П.Я. Гальперін).

6 серія – розвиток невербальних засобів спілкування дитини проводився за допомогою вправ на виразність мовлення, на розуміння психічного стану іншої людини, технік «Активного слухання» та «Сімейної хореографії».

В контрольному експерименті брали участь експериментальна (20 дітей) і контрольна (20 дітей) групи дітей четвертого року життя, які були виділені в тому ж навчально-виховному закладі, та із 15 батьками експериментальної та 15 батьками дітей контрольної груп. Паралельно з констатувальним дослідженням в експериментальних групах був проведений аналогічний у контрольних за допомогою тих самих методів і методики вивчення комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільників та особливостей родинного спілкування. В контрольних групах не проводився формувальний етап експериментатором.

Узагальнюючи дані щодо корекції типу родинного спілкування, слід зазначити, що відбулись зміни щодо збільшення кількості родин із гармонійним типом (із 19,6% до 33,9%). Також зменшилась кількість сімей із авторитарним (із 17,4% до 15,1%), ліберальним (із 47,8% до 43,7%), індіферентним (із 8,7% до 5,2%), негармонійним (із 6,5% до 2,1%) типами родинного спілкування.

Порівняння показників експериментальних груп, отриманих в констатувальному та контрольному експериментах, показало, що відбулися зміни в комунікативно-мовленнєвому розвитку дошкільників та ставленні батьків до дітей. Зокрема, збільшилось число дітей із високим рівнем комунікативного розвитку (з 4,5% до 12,3% у контрольній групі) та зменшилось із низьким (з 40,9% до 26,5% у контрольній групі). Також відбулося покращення і мовленнєвого розвитку, із високим рівнем, у дошкільників в контрольній групі 27,3%, та значне зменшення низького рівня у групі до 7,02%.

Порівняльний аналіз кількісних даних вивчення ставлення до дитини, на етапі констатувального та контрольного експерименту, засвідчують, що зріс соціально бажаний образ батьківського відношення (від 58,3% на констатувальному етапі до 64,3% на контрольному етапі). Батьки стали більш зацікавлені в справах і планах дитини, прагнуть у всьому допомогти дитині. По закінченні експерименту збільшилася група досліджуваних, що відчувають себе з дитиною єдиним цілим, прагнуть задоволь-

нити всі потреби дитини, захистити її від труднощів і неприємностей життя (від 91,7% до 93%).

Одним із важливих напрямків експерименту було зменшення емоційної дистанції та гіперопіки над дітьми. Порівнюючи дані експериментальної і контрольної груп, можна стверджувати, що вони значною мірою відрізняються у ході формувального експерименту. Так, на початку експерименту 8,3% досліджуваних експериментальної групи проявили максимальну вараженість за ознаками «емоційна дистанція» та 22,58% – «гіперопіка».

По завершенні тренінгової програми максимальна вираженість ознак «емоційна дистанція» та «гіперопіка» зменшилась до 5,4% і 20,13% відповідно. Водночас оптимальний емоційний контакт зріс (від 54,72% до 59,2%).

Якщо розглянути загалом комунікативно-мовленнєвий розвиток, то розбіжність між групами (констатувального і контрольного етапу) набуває більшого значення, що свідчить про те, що родинне спілкування значно впливає на комунікативно-мовленнєвий розвиток. Зокрема, на констатувальному етапі високий рівень комунікативно-мовленнєвого розвитку був зафіксований у 11,8% досліджуваних, у той час як на контрольному етапі цей показник становив 19,8%.

Також низький рівень комунікативно-мовленнєвого розвитку на констатувальному етапі складав 33,1% дошкільників, а після проведення системи роботи з комунікативно-мовленнєвого розвитку дитини дошкільного віку, шляхом впливу на родинне спілкування з дитиною, на контрольному етапі він знизився до 16,76% досліджуваних. Отже, запропонована технологія роботи з покращення родинного спілкування позитивно вплинула на рівень комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільників.

Сукупність усіх отриманих на заключному етапі дослідження даних загалом свідчить про досить високу ефективність розробленої технології оптимізації родинного спілкування дитини дошкільного віку. Встановлені позитивні наслідки підтверджують наші припущення, що комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника детермінується особливостями родинного спілкування, а диференційне врахування даного зв'язку при організації системи формувальної роботи сприятиме ефективному комунікативно-мовленнєвому розвитку дошкільника.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника та родинного спілкування. Теоретичний аналіз проблеми і здійснене нами дослідження дозволяє стверджувати, що особливий інтерес для педагогічної і вікової психології складають дослідження факторів впливу неблагополучної сім'ї на комунікативно-мовленнєву готовність дитини до навчання у школі; недостатньо вивченими є питання впливу різноманітних видів діяльності на комунікативно-мовленнєвий розвиток дитини та міра розвитку пропедевтичної роботи з дітьми, які мають проблеми в комунікації. Ці питання будуть пріоритетними у подальшій науковій роботі.

Список використаних джерел

1. Лисина М. Влияние общения со взрослыми на психическое здоровье ребенка // Дошкол. воспитание. – 1982. – № 8. – С. 43-47.
2. Общение как предмет теоретических и прикладных исследований. Тезисы Всесоюзного симпозиума. – Ленинград: 1973. – 200 с.
3. Семиченко В.А., Заслуженюк В.С. Мистецтво взаєморозуміння. Психологія та педагогіка сімейного спілкування: Навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів. 2-ге вид. – К.: Веселка, 1998. – 214 с.
4. Сорокина Т. О некоторых особенностях общения детей со взрослыми // Дошкол. воспитание. – 1980. – № 5. – С. 47-49.
5. Урунтаева Г.А. Дошкольная психология: Учебное пособие для студ. сред. пед. учеб. заведений. – 4-е изд., стереотип. – Москва: Академия, 1999. – 336 с.
6. Шаповаленко И.В. Возрастная психология (Психология развития и возрастная психология). – М.: Гардарики, 2005. – 350 с.

In this article presented theoretical approaches to the problem of intercourse in psychology-pedagogical literature, analysis of the state of development of problem of domestic intercourse of preschool child, factors and criteria of thinking-in-words development of preschool child.

Key words: development of intercourse, preschool child, speech, parents, thinking-in-words development.

Отримано: 27.08.2009

УДК 159.9:61

О.М. Мойзріст

ВИДИ ПОРУШЕНЬ ХАРЧОВОЇ ПОВЕДІНКИ (ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ)

У статті викладено аналіз літературних джерел з проблеми основних форм порушень харчової поведінки. Виявлено, зокрема, що психологічна феноменологія різних форм порушень харчової поведінки не дає цілісної картини.

Ключові слова: порушення харчової поведінки, нервова анорексія, нервова булімія, ожиріння, розлад «binge-eating» («переїдання»), гіперфагічний синдром.

В статье изложен анализ литературных источников по проблеме основных форм нарушений пищевого поведения. Выявлено, в частности, что психологическая феноменология различных форм нарушений пищевого поведения не дает целостной картины.